

УДК 340.111.5

АДМІНІСТРАТИВНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Подольяка С.А., к. ю. н., доцент
кафедри адміністративного права
Інститут права імені Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті визначаються основні положення, роль і місце ризику в сучасних правових системах світу. Пропонується модель аналізу ризиків правових систем, та розкриваються основні складові моделі ризику. Обґрунтовується значення ризиків у правових системах світу та їх вплив на формування міжнародних відносин на сучасному етапі глобалізації. Визначаються загальні та специфічні ризики окремих правових систем та джерела їх утворення.

Ключові слова: *правова система, джерело ризику, база дослідження ризиків, класифікація ризиків, юридичний ризик, ознаки ризику, модель ризику, англосаксонська система права, європейська система права, мусульманська система права.*

В статье определяются основные положения, роль и место риска в современных правовых системах мира. Предлагается модель анализа рисков правовых систем, и раскрываются основные составные модели риска. Обосновывается значение рисков в правовых системах мира и их влияние на формирование международных отношений на современном этапе глобализации. Определяются общие и специфические риски отдельных правовых систем и источники их образования.

Ключевые слова: *правовая система, источник риска, база исследования рисков, классификация рисков, юридический риск, признаки риска, модель риска, англосаксонская система права, европейская система права, мусульманская система права.*

Podolyaka S.A. ADMINISTRATIVE PRINCIPLES IN DETERMINING THE RISK JURISDICTIONS (LEGAL ASPECTS)

At the articles are determined substantive provisions, role and risk place in modern legal systems of world. The model of analysis of risks is offered legal systems and basic component models of risk open up in legal systems. The value of risks in legal systems of world and their influence is grounded on forming of international relations on modern stage of globalization. The general are determined and specific the risk of separate legal systems and sources of their education are determined.

Key words: *legal system, risk source, base of research of risks, classification of risks, legal risk, signs of risk of, model risk, Anglo-Saxon system of right, European system of right, moslem system of right.*

Постановка проблеми. Бажання України інтегруватися в євроатлантичну структуру і вийти на шлях цивілізованого розвитку вимагає глибокого вивчення всіх політико-правових систем високорозвинених країн та дослідження шляхів їх виникнення та функціонування. Враховуючи особливості пострадянського розвитку нашої країни, можна із впевненістю сказати, що жодна із запропонованих моделей правових систем не є ідеальною для України. В кожній правовій системі для особи приховані певні об'єктивні чи суб'єктивні ризики. На основі порівняння вищевказаних систем можна їх визначити і зробити висновки щодо їх впливу на правову систему України. Засвоєння і чітке визначення даного аспекту правових систем допоможе набути певного досвіду вирішення різноманітних політичних і суспільних проблем у разі їх безпосереднього впливу в будь-яких формах на правову систему України.

Ступінь розробленості проблеми визначається підвищенням ролі впливу пра-

вових систем на розвиток права в Україні, поновленням процесів об'єднання держав (процесу глобалізації) та наростанням терористичних загроз безпечному існуванню громадян України.

Метою статті є дослідження і класифікація ризиків, що виникають у різних правових системах світу, а також ризиків, які з'явилися у результаті науково-технічного прогресу чи специфічних особистісних ризиків.

Завданням статті виступає визначення ролі і місця категорії «ризик» в окремих правових системах у призмі їх аналізу шляхом порівняння та визначення ступеню впливу цих ризиків на правову систему України в період становлення та реформування.

Наукова новизна полягає в систематизації ризиків у різних правових системах та визначення ступенів впливу ризику на функціонування цих правових систем у аспекті взаємодії з українською правовою системою.

Стан наукового дослідження. Проблематикою правових ризиків на теренах

пострадянського суспільства займають провідні правовики-теоретики в різних галузях юридичної науки. В Росії – це А.П. Альгін, який стоїть у витоків досліджень ризиків, М.Ш. Козаєв, В.В. Мамчун, І.І. Слуцький, що займаються проблематикою політичних і юридичних ризиків, та інші науковці. В Україні юридичними ризиками займаються такі науковці-правовики, як І.С. Братков, В.О. Заросило, В.А. Ліпкан, С.І. Окрошко, А.М. Подоляка, В.О. Столбовий, В.М. Шамрай та інші. Причиною відносно невеликої кількості сучасних науковців, що займаються цим питанням, є специфічність та інформаційна обмеженість досліджень у даній проблемі правової науки.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи той факт, що при проведенні даної роботи нас найбільше цікавить проблематика ризиків у різних правових системах світу, найоб'єктивніше було б зазначити, що основні праці в цьому аспекті належать таким ученим-ризикознавцям зі світовими іменами, як Ерік Гобсбаум – американський вчений-політолог, який визначив і закріпив моделі політичних та глобальних світових ризиків у своїй праці «Вік екстремізму. Коротка історія 20 століття, 1914–1991 рр.», Ульріх Бек – німецький вчений-соціолог із працею «Общество риска. На пути к другому модерну», Еммануїл Валлерстайн – німецький вчений-політолог, філософ із працею «Світосистемний аналіз: Введення», французький вчений Давід Рене, який аналізував та досліджував проблематику співіснування правових систем, але загалом у своїх роботах вищезазначені вчені досліджували історію розвитку поняття ризику та основні проблеми суспільства за останнє століття в соціологічному, правовому та суспільно-політичному аспектах.

На думку відомого вченого А.П. Альгіна, ризик можна охарактеризувати, як усвідомлену ймовірність небезпеки [1, с. 12]. При цьому, на нашу думку, юридичний (правовий) ризик – це наявний або потенційний ризик для певних охоронюваних законом суспільних відносин чи благ, який виникає через порушення або недотримання особами вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики, або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення.

У прикладному (теоретичному) аспекті джерелом ризику, на думку А.П. Альгіна (з чим ми повністю погоджуємось), є те, що такі відносини чи блага для кожної людини мають різну цінність в залежності від величезної кількості факторів (вік, оточення, виховання, характер, настрої тощо) [2, с. 96].

Основними джерелами юридичного (правового) ризику, на наш погляд, висту-

пають правові колізії, суперечності в різних правових актах, можливості суб'єктивного трактування норм права учасниками правового процесу та наявність звичаїв та традицій, що не відповідають чинному законодавству або навіть суперечать йому.

Основними ознаками міжнародного правового ризику в порівняльному аспекті будуть:

- наявність невизначеності – ситуація, при якій має місце прогалина в правовій системі, чи існуюча невідповідність застосування норми права;

- необхідність вибору альтернативи (в тому числі і відмова від вибору) – це вірогідність настання небажаних результатів чи негативних наслідків при застосуванні або втіленні в життя норми права в даній системі;

- можливість при цьому оцінити вірогідність втілення обраних альтернатив – варіативність негативного чи позитивного впливу на зовнішніх або внутрішніх суб'єктів права при реалізації завдань та функцій права в даній правовій системі.

В юридичній науці поняття правової системи було сформульовано Давідом Рене, який визначив, що правова система – це цілісний комплекс правових явищ, який зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, усвідомлений, постійно відтворюваний людьми і організаціями, та який використовується ними для досягнення своїх цілей; обумовлена економічним і соціальним устроєм суспільства структура права, що виражає його внутрішню узгодженість та єдність норм права і одночасно їх поділ на галузі та інститути [3, с.68].

Методологічною основою бази дослідження ризиків правових систем виступають, запропоновані нами, наступні категорії: а) ризик правової системи – під ризиками правової системи ми розуміємо можливість негативного впливу норм права в момент їх практичної реалізації на соціум як в середині країни так і за її межами; б) аналіз ризиків правової системи, в даному аспекті, – це виявлення явних чи скритих протиріч та недоліків в правовій системі, що в певний період часу може, при визначених умовах, завдати шкоди соціальним чи міжнародним відносинам чи призвести до негативних наслідків внутрішньо державного чи міжнародного масштабу в) правову систему в аспекті ризику буде проаналізовано в ланцюгу реалізації норм права змодельованої нами під кутом: соціум – право (реалізація права) – загрози (об'єктивні та суб'єктивні) – внутрішнє середовище – зовнішнє середовище. Вищеперелічені елементи, на наш погляд, в сукупності складають «модель

ризик» правової системи. Розкривши їх ми визначимо в якій послідовності будуть досліджені ризики правової системи.

Поняття соціуму найбільш чітко сформульовано в словнику сучасних термінів науковцем-соціологом В.А. Макаренко, який визначив, що «социум (от лат. Socium) – большая устойчивая социальная общность, для которой характерно единство условий жизнедеятельности людей, культуры; социальное окружение человека» [4, с. 96]. Цей елемент, на наш погляд, є основним, оскільки соціум виступає основним носієм правових ідей.

Поняття право має досить різноманітні тлумачення, але за основу ми візьмемо запропоноване професором В.Г. Гончаренко визначення, що «право це єдність рівної для всіх норми та міри свободи та справедливості» [5 с. 64]. При цьому не потрібно забувати, що визначення даної категорії в різних правових системах має різний сенс, але при цьому означає практично одне і теж саме – наявність можливостей реалізації власної поведінки в межах соціуму.

Реалізація права, як категорія, в практичному аспекті теж, на нашу думку, вдало розкривається В.Г. Гончаренком, – це втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів права через використання суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків чи дотримання заборон [5, с.77]. Виникнення і протікання процесів реалізації права, на наш погляд, ключовий момент виникнення юридичних ризиків, в тому числі і на міжнародному рівні, оскільки ризики, як правило, на цьому рівні носять направлений і свідомий характер.

Загроза, в даному аспекті, – це ймовірність завдання шкоди при реалізації норм права в правовій системі, при цьому об'єктом небезпеки виступають внутрішньо державні та міжнародні відносини, а суб'єктами держава, соціум країни носія так і інші держави, які виступають у ролі «споживача небезпеки або ризику» [1, с.11].

В даному погляді відображаються дві основні категорії суб'єктів ризику – «носій ризику» та «споживач ризику». Носій ризику, на наш погляд, – суб'єкт права, в тому числі міжнародний, від якого загроза має направлену дію або є чітко спрямованою з точки зору мети такої загрози.

Під «споживачем ризику» розуміється об'єкт чи суб'єкт, на якого направлена потенційна загроза негативних наслідків від настання ймовірних подій.

Об'єктивна загроза, на нашу думку, виникає в момент прийняття норми права і впливає із потенційності несумісності із нормами права інших систем або країн. Суб'єктивна загроза, як ми вважаємо, – це

варіативність виникнення небезпеки в момент реалізації прийнятої норми права в даній країні або за її межами.

Під внутрішнім середовищем мається на увазі сукупність внутрішньодержавних відносин, що складають елементи державного управління в процесі реалізації права.

Зовнішнє середовище – це міжнародна спільнота, інші держави, до яких може застосовуватись або мати вплив прийнята правова норма.

Природно, що аналіз ризиків не може бути повним і всебічним без визначення найбільш суттєвих недоліків системи права, що аналізується, та визначення ролі і місця цих компонентів у побудові «моделі ризику», тобто умовний поділ структурних компонентів на джерела ризику та «споживачів ризику».

Зазвичай правові системи в юридичній науці, як зазначає в своїй праці відомий французький вчений-компаративіст Давід Рене, поділяються на:

1. Англосаксонську правову систему – Англія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Північна Ірландія та інші країни, які були колоніями Англійського Королівства;

2. Романо-германську правову систему (європейська, континентальна) – країни континентальної Європи, Латинської Америки, Японія та деякі країни Африки;

3. Мусульманську правову систему – Іран, Афганістан, Туреччина, держави Арабського Сходу, Південної і Південно-Східної Азії й Африки і т. д.). Тут більше 80% населення – мусульмани, а іслам проголошений у конституціях державною релігією [3; с.76].

Почнемо аналіз із англосаксонської системи права, оскільки вона є однією з найстаріших у світі та охоплює країни з відносно високим рівнем життя. В ній основними джерелами небезпеки виступають ризики юридичного характеру. При цьому, на наш погляд, особливістю є те, що основні джерела ризику можна умовно розділити на дві групи: перша група ризиків буде мати виключно правову природу – консерватизм, прецедентне право, неспівпадіння основних правових доктрин з іншими системами права; друга група ризиків буде мати соціальну та міжнародну природу. Основною рисою цієї групи буде їх «споживчість» для соціуму країн із даною системою права (ризики глобалізму, терористичні ризики, техногенні ризики).

Соціум більшості країн англо-саксонської системи права складається з громадян, рівень доходів яких відносно великий, порівняно з іншими країнами (це стосується, в основному, США та Великобританії). Тому в даному аспекті соціум більше

виступає як «споживач ризику», ніж його носій.

Реалізація норм права є основою англосаксонської системи права. Прецедентне право зародилося в Англії. Тут закони хоча і не регулюють окремі області суспільних відносин, але не з'єднані в одну систему. Ті області, що не урегульовані законом, тлумачення і застосування законів визначені в загальному праві. Прецедент (лат. «попередній») – рішення суду по конкретній справі, причому обґрунтування даного рішення ставали правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж, чи більш низької інстанції при розгляді аналогічних справ. Судовий прецедент є основою всієї англосаксонської правової системи. В Англії склалися такі правила і межі дії прецеденту:

а) рішення, винесені палатою лордів, складають обов'язкові прецеденти для всіх судів, для самої Палати лордів;

б) рішення, прийняті Апеляційним судом, обов'язкові для всіх судів, крім Палати лордів;

в) рішення, прийняті Вищим судом правосуддя, обов'язкові для нижчих судів.

На сьогодні, враховуючи особливості справи і рівня суду, суддя має право не застосовувати судовий прецедент [6, с. 304]. Проте широке поширення практики застосування прецеденту можна вважати все ж негативною тенденцією, і її поширення є небажаним, тому юридичні ризики виступають джерелами ризику.

Ще однією з основних рис, що є ознакою ризику даної системи права, є надзвичайно високий формалізм у проведенні справ. Наприклад, надмірно статутна деталізація дозволяє судам відступати від закону, не застосовувати його при наявності найменших відхилень конкретної справи від описаної в законі ситуації, або, навпаки, розширювати сферу його дії. Новий закон вступає в дію тільки тоді, коли його починають застосовувати суди. Суддя вправі при розгляді справи навіть не застосовувати відповідний закон, а винести по даному питанню власне рішення. Джерела карно-процесуального законодавства в англосаксонській системі права, на відмінну від інших правових систем, містять одночасно й питання судоустрою.

Це свідчить про небажання відходити від усталених традицій, що звісно ж негативно впливає на розвиток цієї правової системи і її інтеграцію.

Англосаксонські системи права не є кодифікованими гнучкими. А в Сполучених Штатах Америки до функцій суддів входить не тільки застосування права до конкретних справ, тобто правозастосування, але і правотворчість. У цьому на сьогоднішній

день ми бачимо суб'єктивний ризик застосування права, коли від рішення однієї особи залежить подальший розвиток системи права.

Внутрішнє середовище в англосаксонській системі права складається з усталеного соціуму, для якого основним пріоритетом розвитку виступає стабільність та небажання змінювати усталений склад суспільно-політичних та правових відносин.

Зовнішнє середовище практично не відчуває впливу норм даної правової системи, оскільки рішення урядів країн (особливо США і Великобританії) приймаються з урахуванням міжнародного становища і продиктовані їх бажанням захистити власні національні інтереси.

Ризики групи міжнародних відносин впливають із доволі агресивної політики цих держав у боротьбі з міжнародним тероризмом. Війна США та країн альянсу в Перській затоці та Афганістані підвищує ризик терористичної протидії радикальних угруповань. Апогеєм цього протистояння стало 11 вересня 2001 року, в якому терористи-смертники арабського походження захопили пасажирські літаки і направили їх на стратегічні об'єкти в США, в результаті таких дій загинуло приблизно 1000 чоловік і ще більше отримали поранення.

Отже, країни англосаксонської системи права в міжнародній діяльності виступають одночасно «носіями ризику» і «споживачами ризику», в основному військового (терористичного) характеру.

Європейська система права зазвичай застосовується в розвинених країнах, її особливістю є наявність інституту омбудсмена (наявність осіб, що здійснюють нагляд за законністю дій органів влади та посадових осіб) [6, с. 52]; законодавчі і судові органи у країнах цієї правової системи наділені правом офіційного тлумачення норм права, а отже, право складається не тільки з правових норм, сформульованих законодавцем, а й включає норми, що створюються в результаті їх тлумачення і містять в собі раніше не досліджувані ризики – міграційний та наднаціональний [7, с. 291]. Мається на увазі, що в процесі об'єднання правових систем кількох країн в одну, чи створення єдиного правового простору (ЄС) між населенням різних країн неминуче виникають конфлікти інтересів різних аспектів, що можуть набувати агресивних форм і загрожувати мирному співіснуванню європейського простору (неприйняття єдиного законодавства, єдиних встановлених правил, чи навіть представників інших національностей. Як показує досвід, це призводить до дуже гірких наслідків). Не можна також забувати про осо-

бливості менталітету, виховання чи релігій представників різних країн. Ті закони, що є звичними для одних, можуть стати причинами конфлікту чи неприйняття законодавства в цілому іншими.

На відміну від англосаксонської системи права основним юридичним ризиком, на наш погляд, виступає ризик правових змін. Це впливає із постійного намагання керівних органів ЄС вдосконалити правову систему об'єднаної Європи.

Соціум ЄС багатонаціональний та соціально неоднорідний. Це впливає із природи створення цього державного утворення [7, с. 268], тому різні події та рішення не можуть сприйматися однаково всіма учасниками правового процесу.

Реалізація норм права здійснюється на декількох рівнях, загальноєвропейському (рішення Європарламенту) та місцевих (державних рівнях), в цьому виявляється ризик невиконання чи ігнорування рішень вищої інстанції на державному рівні. Прикладом може слугувати негативне ставлення населення більшості країн ЄС до загальної Конституції.

Об'єктивні загрози правової системи впливають із багаторівневості впровадження прийнятих управлінських рішень, а суб'єктивні – із неможливості повного контролю за виконанням рішень на місцях представниками Європарламенту та особистісним трактуванням деяких положень прийнятих рішень представниками різних країн.

Основним ризиком внутрішнього середовища, як ми вже зазначали, виступає ризик несприйняття або навіть протидії прийнятим рішенням вищим законодавчим органом ЄС. Зовнішніми ризиками виступає, в першу чергу, терористичний ризик, оскільки країни ЄС є одночасно учасниками військового блоку НАТО і беруть участь в усіх військових операціях США, але в значно менших об'ємах, та ризик енергетичної залежності від Російської Федерації, особливо в постачанні природного газу. Конфлікт Росії та України в січні–лютому 2009 року, коли через протиріччя двох держав майже чверть населення ЄС залишилася без природного газу і опалення, показав, що ризики енергетичної залежності не можливо не враховувати («Європа замерзає» «Україна молода» № 12 від 19.01. 2009) у своїй зовнішній політиці.

Підвищений формалізм, наявність бюрократичного апарату та необхідних процедур національного впровадження при прийнятті рішень підвищує «часовий ризик» реакції на зовнішні події. Прикладом «часового ризику» є доволі великий термін (практично 2 роки) прийняття та впровадження антитерористичних заходів на території ЄС.

У цей період (прийняття нормативних актів антитерористичного характеру) Інтерпол та місцеві правоохоронні органи були обмежені в юридичних засобах боротьби з «громадськими організаціями», про які вже була отримана достовірна оперативна інформація, що метою їх діяльності є сприяння терористичній діяльності в європейських країнах.

Отже, зазначимо, що країни європейської (континентальної) системи права виступають «споживачами ризику», як у зовнішньому, так і внутрішньому міжнародному правовому просторі.

Правові системи сорока п'яти афро-азіатських держав (від Марокко до Індонезії) відносяться до мусульманської правової системи. Ця правова система є найбільш складною для аналізу, оскільки практично в кожній окремій державі мусульманського світу присутня своя специфіка застосування правових норм, виходячи із матеріального стану громадян, наявності можливостей впливу світської влади на духовних лідерів та визначення реального стану духовної влади, але ми виділимо найбільш суттєві моменти ризиків даної правової системи.

Соціум мусульманських країн неоднорідний, і в основному поділ ґрунтується на рівнях статків громадян: країни з відносно заможними громадянами – Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт, Лівія та інші, в яких основними джерелами статків є нафта та природний газ; та країни з низьким рівнем доходу – Афганістан, Ірак, Ліван, Сирія та інші.

Головним джерелом права в мусульманських державах і донині є релігійні писання: Суна, Коран і т. д. Основний зміст мусульманського права – правила, що впливають з ісламу, поведження віруючих і покарання (звичайно релігійного характеру) за невиконання даних розпоряджень. Мусульманське право поширюється тільки на мусульман. Але навіть у тих країнах, де мусульмани є основною частиною населення, воно доповнюється законами і звичаями, кодифікується і модифікується у зв'язку з виникаючими новими суспільними відносинами. Внаслідок цього виконується релігійне мусульманське право і право мусульманських держав.

Відмітною рисою мусульманського права є те, що воно являє собою одну з багатьох сторін релігії ісламу, що установлює визначені правила й об'єкт вірування, а також указує віруючим на те, що можна робити, а що не можна. В основі мусульманського права лежить чотири джерела:

1) Священна книга Коран, яка складається з висловлень Аллаха, звернених до останнього з його пророків і посланців Магомета;

2) Суна – збірник традиційних правил, що стосуються дій і висловлень Магомета, відтворених цілим рядом посередників;

3) Іджма – конкретизація положень Корана у викладі провідних вчених – мусульманістів;

4) Кияс – міркування за аналогією про ті явища життя мусульман, що не охоплюються попередніми джерелами мусульманського права. Таким судженням віддається законний, суспільний характер [7, с. 317-318].

Мусульманське право у традиційному вигляді майже не збереглося. Воно втілюється в сучасну правову систему мусульманських країн головним чином за допомогою доктрини, яка бере ідеї з ісламської релігії, що постійно розвивається.

Нині мусульмансько-правова доктрина в деяких країнах залишається головним джерелом права. Це Саудівська Аравія, Оман, деякі князівства Перської затоки. У більшості арабських країн вона відіграє роль формального джерела права лише в окремих випадках. Судовий прецедент ніколи не визнавався мусульманською правовою доктриною джерелом права, розвиток принципів мусульманського права сприяв відкриттю широкого простору для суддівського вибору.

У сучасному законодавстві мусульманських країн, як правило, відсилання до принципів права здійснюється в тих випадках, коли мовчить закон. Найбільшим ризиком у даній правовій системі є особистий ризик – ризик певної конкретної особи, незалежно від соціального статусу, віку тощо. Це пов'язано з тим, що мусульманська правова система всебічно контролює життя особи. Навіть дії, що для представників інших країн є нормальними і звичними, в таких країнах тягнуть за собою покарання та, що особливо важливо, повний суспільний осуд.

На даний момент широко розповсюджена практика запозичення мусульманським правом деяких ідей, принципів та норм, притаманних романо-германському чи англосаксонському праву. При цьому вплив кожної із зазначених систем на право конкретної мусульманської країни залежав від того, з якою країною у неї були найтісніші економічні, політичні та інші зв'язки (інтеграція мусульманської системи). Вона виявилась у тому, що в питаннях, які виходять за межі особистого статусу і не стосуються священних основ ісламу, застосування норм власне мусульманського права поступається запозиченим нормам. Ці норми впроваджувались через видання державою нових законів, кодексів або поступово встановленою судовою практикою. В результаті

цього в таких галузях, як державне, процесуальне, торгове, трудове право в наш час діє небагато норм, які безпосередньо впливають із класичного мусульманського права.

Основними ризиками міжнародної діяльності мусульманських країн є терористичні ризики, які на початку XXI століття стали «візитною карткою» цих країн. Основним носієм ризиків виступає мусульманська доктрина боротьби з іновірцями, що сучасними мусульманськими ідеологами була трансформована в боротьбі із країнами Заходу, це знайшло підтримку деяких владних структур мусульманських країн (у деяких випадках така підтримка має прихований характер). Потрібно зазначити, що мусульманські держави, на нашу думку, умовно, з точки зору терористичної діяльності, потрібно розділити на дві групи: перша група – донори, це заможні мусульманські країни, які фінансують терористичні організації; друга група – країни-виконавці, на їх теренах розміщуються бази для підготовки та навчання терористів, формування та планування завдань для кожної окремої групи терористів.

Особливу групу становлять мусульманські держави, які входили до складу колишнього СРСР. Зрозуміло, що за умов, коли держава виходила з принципів атеїзму і провадила політику, спрямовану на витискання будь-якої релігії з життя суспільства, не могло бути й мови про легальне застосування норм мусульманського права. Після проголошення СНД у цих державах вбачаються різні за своєю активністю процеси відновлення принципів та норм шаріату. На вищому рівні проголошується курс на відродження цінностей ісламу. В державних символах підкреслюється належність до мусульманського світу. В деяких галузях нового законодавства цих країн все помітнішим стає вплив положень мусульманського права. Але разом із тим вбачаються процеси створення радикальних ісламських організацій, метою діяльності яких виступає повалення офіційної влади та проголошення ісламських держав. Прихованою метою таких організацій (прикладом є «Аль Каїда», рух «Талібан») є терористична діяльність в країнах Заходу, зокрема Європейському співтоваристві.

На думку вченого Еріка Гобсбаума, з врахуванням особливості формування держави і управління мусульманськими країнами на теренах пострадянського суспільства, де реальна влада зосереджена на місцях, значно підвищується ризик сприяння виникненню нових терористичних угруповань радикальної направленості, метою діяльності яких є збройна боротьба із європей-

ськими країнами та Сполученими Штатами Америки, які після розпаду Радянського Союзу стали ворогом № 1 для мусульманського світу [8, с. 497].

Прикладом наростання протистояння терористичних угруповань і офіційної влади в пострадянських мусульманських країнах є Узбекистан, де бойовики ісламського руху Узбекистану намагалися силовими методами захопити владу в країні з метою проголошення Ісламської Республіки («Исламисты напали на границу», Евгений Ихельзон, «Сегодня», № 109 (3242) от 27.05.2009).

Нині, і це потрібно констатувати, зростає кількість держав, у яких ідеї, принципи та конкретні приписи шаріату тією чи іншою мірою мають вплив на регулювання соціальних процесів. Це є свідченням того, що, незважаючи на «вічну незмінність» своїх головних джерел, мусульманське право може успішно пристосовуватися до змін суспільного життя, зберігаючи при цьому роль головного соціального регулятора.

Підсумовуючи аналіз мусульманської правової системи, потрібно констатувати, що одним із найгірших наслідків поширення доктрини мусульманського права останнім часом є поширення тероризму, як масового явища, тобто мусульманські країни виступають більше як «носії ризику», ніж його «споживачі».

Як зазначає Ерік Гобсбаум, в своїй праці «Вік тероризму»: «Виникнення ісламського фундаменталізму явно було рухом не лише проти ідеології модернізації (вестернізації – доповнення мусульманського законодавства в галузях, де воно було врегульоване релігійними канонами), а й проти самого Заходу. Не випадково активісти подібних рухів домагаються своїх цілей через підлив припливу західних туристів – як у Єгипті, чи вбиваючи місцевих західних поселенців...» [8, с. 500]. Мусульмани, виховані в душі ненависті до іновірців, із впевненістю, що священна війна є благом, за останнє десятиліття стали причиною смертей десятків тисяч мирних жителів. Фанатичні вияви фінансуються представниками багатих мусульманських країн та підтримуються їхніми урядами, і є найбільшою загрозою

мирному існуванню демократії та співіснуванню людства на планеті.

Підбиваючи підсумок, можна зробити такі висновки: по-перше, розуміння важливості розвитку і вдосконалення правової системи є основоположним принципом розвитку будь-якої країни; по-друге, основним фактором, що визначив формування англосаксонської системи права, є прецедент і звичаєве право, європейська система розвивалася на основі поєднання та інтеграції рис інших систем права, і є доволі вдалим синтезом для розвитку демократичного суспільства, але при цьому в ньому чітко виділяються ризики, як юридичного, так і суспільно-політичного характеру; по-третє, в основі мусульманської системи лежать традиції і віра, що обумовило подальший процес її розвитку, вона виступає основним «носієм ризиків», структура мусульманської системи залежить виключно від релігійних догматів та їх трактування окремими особами або групами осіб, що підвищує ризики створення нових терористичних організацій радикальної направленості; по-четверте, поєднання різних систем права, незважаючи на їх ризиконосійність, є невідворотнім процесом, а також ознакою прогресу суспільних відносин і міжнародного співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Риск: функции, понятие, детерминация / А.П. Альгин. – М.: Знание, 1990. – 56 с.
2. Новаторство, инициатива, риск / А.П. Альгин. – М.: Знание, 1987. – 172 с.
3. Основные правовые системы современности / Д. Рене. – М.: «Жизнь», 1995. – 196 с.
4. Словарь современных понятий и терминов / В.А. Макаренко. – М.: «Республика», 2002. – 368 с.
5. Правознавство: словник термінів / За ред. проф. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 254 с.
6. Загальна теорія держави та права / С.Л. Лисенков: Навч. посіб. – К.: Юрінком, 2006. – 225 с.
7. Політико-правові системи світу / С.Д. Гелей: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 355 с.
8. Вік екстремізму. Коротка історія 20 століття, 1914–1991 рр. / Гобсбаум Ерік. К.: «Альтернатива», 2001. – 724 с.